

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde Roman Çocuklara Karşı Eğitim Alanında Ayrımcılık Meselesi: *Elmazova ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya Davası Örneği*^(*)

The Issue of Discrimination Against Roma Children in the Field of
Education Before the European Court of Human Rights:
The Case of Elmazova and Others v. North Macedonia

Gökhan ALBAYRAK^(**)

Beren VARDAR^(***)

Öz:

Romanlar yaşadıkları ülkelerin toplumunda dezavantajlı gruplardan biri olarak çeşitli hak ihlalleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşayan Romanlar da bu hak ihlallerine maruz kalabilmektedirler. Kuzey Makedonya, üzerinde yaşayan halklar bağlamında çok kültürlü, çok etnikli, çok dilli ve çok dinli bir devlettir. Kuzey Makedonya Anayasası'na göre ülkede yaşayan her topluluğa mensup bireyler eşitler. Kuzey Makedonya'da Makedonlar, Arnavutlar, Türkler, Sırp, Romanlar, Boşnaklar ve çeşitli topluluklar yaşamaktadırlar. Romanlar, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Kuzey Makedonya'da da kırılgan bir grubu oluşturmaktadır. Çalışmada Kuzey Makedonya'da yaşayan Roman kökenli Kuzey Makedonya vatandaşı çocukların eğitim alanında karşılaştıkları hak ihlallerinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) taşınmasıyla yaşanan gelişmeler incelenecektir. Bu bağlamda incelenecek *Elmazova ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya* davasında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. maddesi ve Birinci

---

^(*) Araştırma Makalesi / *Research Article*
Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih: 01.09.2025
Yayınlanmasının Kabul Edildiği Tarih: 20.12.2025
DOI: 10.58733/İmhfd.1775657

Bu makaleye atf için; Gökhan Albayrak ve Beren Vardar, 'Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde Roman Çocuklara Karşı Eğitim Alanında Ayrımcılık Meselesi: *Elmazova ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya Davası Örneği*' 2026 11(1) İMHFD 63-90

^(**) *Doç. Dr.*, Kırklareli Üniversitesi, İİBF Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Devletler Hukuku Anabilim Dalı, Kırklareli - Türkiye
E-posta: albayrak87@gmail.com
Orcid: 0000-0002-1205-2479

^(***) *Doktora Öğrencisi*, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Doktora Programı, Kırklareli - Türkiye
E-posta: berenvardar22@gmail.com
Orcid: 0000-0002-8410-8849

Protokol'ün 2. maddesi uyarınca onların yaşadıkları ihlaller, bunların sonuçları ve Roman toplumunun ve çocuklarının yaşadığı problemler ele alınacaktır. Çalışmada ayrımcılık yasağının içtihadî anlamda gelişiminde dolaylı ayrımcılık kavramının önemi vurgulanacak ve dolaylı ayrımcılığın eğitim alanındaki ayrımcılık bağlamındaki rolü incelenecektir. Makalede AİHM'in ayrımcılık yasağını yorumladığı diğer ilgili içtihatlarla yer verilerek, bu içtihatlar çerçevesinde Romanların yaşadığı eğitim alanındaki ayrımcılık meselesine odaklanılacaktır. Eğitim alanındaki ayrımcılık meselesinde *Elmazova ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya* davasının nasıl konumlandığı değerlendirilmeye çalışılacaktır ve bu dava özelinde dolaylı ayrımcılık yasağının gerçek bir eşitlik toplumuna ulaşmadaki rolü vurgulanmaya gayret edilecektir.

Anahtar Kelimeler:

AİHM, Kuzey Makedonya, Romanlar, Ayrımcılık Yasağı, Dolaylı Ayrımcılık.

Abstract:

Roma people face various human rights violations as one of the disadvantaged groups in the societies of the countries where they live. Roma people living in the Republic of North Macedonia may also be subject to these rights violations. North Macedonia is a multicultural, multi-ethnic, multilingual and multi-religious state in terms of the peoples living there. According to the Constitution of North Macedonia, all individuals belonging to communities living in the country are equal. Macedonians, Albanians, Turks, Serbs, Roma, Bosniaks and various other communities live in North Macedonia. As in other European countries, Roma constitute a vulnerable group in North Macedonia. This study will examine the developments that have taken place following the referral of cases concerning violations of the rights of Roma children who are citizens of North Macedonia to the European Court of Human Rights (ECtHR). In this context, the case of *Elmazova and Others v. North Macedonia* will be examined, addressing the violations they experienced, their consequences, and the problems faced by the Romani community and their children, in accordance with Article 14 of the European Convention on Human Rights and Article 2 of the First Protocol. The study will highlight the importance of the concept of indirect discrimination in the development of the prohibition of discrimination in a jurisprudential sense and examine the role of indirect discrimination in the context of discrimination in the field of education. The article will focus on the issue of discrimination faced by Roma in the field of education, within the framework of other relevant case law in which the European Court of Human Rights has interpreted the prohibition of discrimination. The article will attempt to assess the position of the *Elmazova and Others v. North Macedonia* case in relation to discrimination in education and will endeavour to highlight the role of the prohibition of indirect discrimination in achieving a truly equal society in the context of this particular case.

Keywords:

ECtHR, North Macedonia, Roma People, Non-Discrimination, Indirect Discrimination.

Extended Summary:

The Roma have historically faced social exclusion, poverty, and systemic human rights violations. In North Macedonia, they constitute one of the most disadvantaged communities. Despite constitutional guarantees of equality and the country's obligations under international treaties, Roma citizens-particularly children-experience widespread discrimination. The case of *Elmazova and Others v. North Macedonia* before the European Court of Human Rights (ECtHR) illustrates how these inequalities manifest in the education sector and highlights the role of indirect discrimination in human rights law. Being a child is itself a vulnerable condition, but Roma children bear a "double vulnerability": both as minors and as members of a marginalized ethnic minority. The ECtHR has increasingly recognized the concept of vulnerability, initially in *Chapman v. the United Kingdom* (2001), where it first described Roma as a vulnerable group. This vulnerability stems from a history of displacement, social prejudice, and continuing practices

of exclusion. In *D.H. and Others v. Czech Republic*, the Court explicitly acknowledged that Roma require special protection due to their disadvantaged status.

North Macedonia is a multi-ethnic state with Macedonians, Albanians, Turks, Serbs, Bosniaks, and Roma among its population. While the Constitution guarantees equality, historical and political developments have left Roma with fewer rights compared to larger minorities. North Macedonia is bound by several treaties: the European Convention on Human Rights (ECHR), the UN Convention on the Rights of the Child, and others. Article 14 ECHR prohibits discrimination in the enjoyment of Convention rights, while Article 2 of Protocol No. 1 guarantees the right to education. Domestically, Article 9 of the Macedonian Constitution enshrines equality, and Article 54 prohibits restrictions on freedoms on grounds such as race, gender, or social origin.

This article will examine the *Elmazova* case before the European Court of Human Rights, which concerns discrimination against Roma children in the field of education. In 2020, 87 Roma children and their parents filed applications before the ECtHR, represented by the European Roma Rights Centre and local lawyers. The case involved two schools: G.S. school in Bitola and G.D. school in Štip. The applicants alleged systemic discrimination: Roma children were either placed in Roma-only schools or separated into Roma-only classes. At G.S. school, over 80% of pupils were Roma, while non-Roma children from the same neighborhood were allowed to transfer to another school, T.A., just 600 meters away. Roma children were denied similar transfers, creating a de facto segregated institution. Reports from NGOs and the Ombudsman confirmed that G.S. school provided lower-quality education. At G.D. school, Roma children were also concentrated in specific classes, further isolating them from Macedonian peers. The Constitutional Court of North Macedonia acknowledged ethnic imbalance-83.5% Roma at G.S. and 95% Macedonians at T.A.-but dismissed the complaints, arguing there was insufficient evidence of unequal treatment. Similarly, in Štip, despite data showing Roma made up 64-67% of pupils, the Court found no proof that Roma children received inferior education compared to mixed classes.

Before the ECtHR, the applicants argued violations of Article 14 ECHR, Article 2 of Protocol No. 1, and Protocol No. 12 (general prohibition of discrimination). The government objected, claiming lack of victim status and non-exhaustion of domestic remedies. The Court, however, rejected these objections, finding the claims admissible. The Court emphasized that discrimination does not require intent; factual circumstances leading to disproportionate harm suffice. Even though the curriculum at Roma-majority schools was formally identical to other schools, the reality of segregation created stigmatization and unequal opportunities. The Court recalled its earlier case law to underline that states have positive obligations: they must take effective measures to prevent segregation and ensure Roma integration.

The ECtHR found that North Macedonia had failed in this duty, amounting to a violation of Article 14 and Article 2 of Protocol No. 1. The case also illustrates the difference between direct and indirect discrimination. Direct discrimination involves explicit unfavorable treatment-such as exclusion from voting rights, as in *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*. Indirect discrimination, by contrast, arises when neutral rules or practices disproportionately harm certain groups. In *Elmazova* case, while there was no explicit law mandating segregation, the outcome of school placement policies created *de facto* ethnic separation. The Court noted that formal equality (equal treatment in law) is insufficient. Neutral rules that fail to address structural inequalities can perpetuate marginalization.

The *Elmazova* judgment adds to the ECtHR's jurisprudence by reinforcing that states must not only refrain from discrimination but must also adopt proactive, positive measures to dismantle segregation. It confirms that Roma, as a vulnerable group, require special protection to break cycles of exclusion and poverty. For North Macedonia, an EU candidate, this judgment underscores the urgency of addressing Roma integration. The decision places political, legal, and moral responsibility on the state to ensure Roma children access equal, quality education and to implement desegregation strategies.

GİRİŞ

Bir toplumda çocuk olmak başlı başına bir zorluk teşkil edebilirken, bu çocuğun kırılğan bir azınlığın mensubu olması söz konusu zorluğu başka bir seviyeye çıkartmaktadır. Roman çocukları işte bu ikili zorlukla başa çıkmak zorunda kalmaktadırlar. Bu bağlamda Roman çocukların ve bağlantılı olarak onların velilerinin çeşitli insan hakları meseleleri bulunmaktadır. Bu meselelerin başında Roman çocukların iki yönlü kırılğanlığa (*vulnerability*) sahip olmaları gelmektedir. Bu kırılğanlık tabanları çocuk olmak ve Roman halkına mensup olmaktır. Fakat çalışmada inceleyeceğimiz husus, Roman çocukların okullarda ayrımcılığa maruz kalması olduğu için Roman halkına mensup olmaktan kaynaklanan kırılğanlık ön plana çıkmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihadında kırılğanlık kavramının son yıllarda daha çok kullanıldığı belirtilmektedir.¹ Roman halkına mensup olma gibi, zihinsel engele sahip olanlar, HIV virüsü ile yaşayanlar ve sığınma arayanlar da çeşitli davalarda Mahkeme tarafından kırılğan gruba ait olarak kabul edilmiştir.² Kırılğan gruba ait olmak, devlet tarafından özel bir muameleyi gerektirmektedir ve ayrıca eşitsizlik ve ayrımcılık meselesini daha esastan incelemeye fırsat vermektedir. Mahkeme kırılğan grup kavramını ilk defa 2001 yılında Roman halkına mensubiyet ile alakalı *Chapman v. Birleşik Krallık* davasında kullanmıştır.³ Roman halkının kırılğan yapısı tarihten köklerini alan, günümüzde çeşitli ayrımcılık pratikleri ile devam eden, kültürel ve ekonomik yönleri olan, devletlerin hukuk sistemleri ile dolaylı olarak sürdürülebilene bir olgudur.⁴ AİHM inceleyeceğimiz konu bakımından önemli olan *D.H. ve Diğerleri v. Çek Cumhuriyeti* davasında Romanlar hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Mahkeme, çalkantılı geçmişleri ve sürekli olarak köklerinden sökülmeleri sonucunda Romanların dezavantajlı ve kırılğan bir azınlık türü haline geldiğini belirtmektedir. ... Mahkemenin önceki davalarda belirttiği gibi, bu nedenle özel korumaya ihtiyaç duyarlar.”*⁵

¹ ARNARDÓTTIR, Oddný Mjöll, “Vulnerability under Article 14 of the European Convention on Human Rights: Innovation or Business as Usual?”, *Oslo Law Review*, C. 4, S. 3, 2017, s. 157.

² PERONI, Lourdes/TIMMER, Alexandra, “Vulnerable Groups: The Promise of an Emerging Concept in European Human Rights Convention Law”, *International Journal of Constitutional Law*, C.11, S. 4, 2013, s. 1057.

³ KIM, So Yeon, “Les Vulnérables: Evaluating the Vulnerability Criterion in Article 14 Cases by the European Court of Human Rights”, *Legal Studies*, C. 41, S. 4, 2021, s. 621. ECtHR, *Chapman v. The United Kingdom*, Application no. 27238/95, Grand Chamber, Judgment, 18 January 2001, prg. 96.

⁴ KHANNA, Vandita, “Roma Vulnerability before the European Court of Human Rights: Towards a Structural Account”, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, C. 42, S. 4, 2024, s. 345-348.

⁵ ECtHR, *D.H. and Others v. The Czech Republic*, Application no. 57325/00, Grand Chamber, Judgment, 13 November 2007, prg. 182.

Kırılğan bir grup olan Roman halkına mensup olanların hayatın çeşitli alanlarında ayrımcılık fiillerine maruz kaldığı bir gerçektir ve bu ayrımcılık pratiklerinden biri de eğitim alanında Roman çocukların etkilendiği ayrımcılıktır. Bu tip ayrımcılıklar AİHM önünde farklı davalara konu olmuştur ve bu konu özellikle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde sistematik bir hal almıştır denebilir.⁶ Bu çalışmada inceleyeceğimiz *Elmazova ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya* davası⁷ da AİHM önündeki Roman çocukların eğitim alanında etkilendiği ayrımcılıkla ilgili güncel bir örneği teşkil etmektedir. Çalışma bağlamında özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) hukukunda ayrımcılık yasağının eğitim hakkıyla ilişkisi dahilinde incelenmesi gerçekleştirilecektir.

Balkan Yarımadası geçmişten günümüze bünyesinde yaşayan çeşitli milletlerle, kültürlerle, burada konuşulan dillerle, çeşitli dini inanışlarıyla kozmopolit bir bölgedir. Çeşitli istilalara, savaşlara, göçlere sahne olmuş, çeşitli kavimlere ev sahipliği yapmış bir bölgenin zengin kültürel çeşitliliğini koruması ve bölgede yaşayan insanların haklarından ve özgürlüklerinden serbestçe yararlanabilmesi için bir düzen tesis edilmesi oldukça önemlidir.

Balkanlar özelinde, Kuzey Makedonya'daki Romanlar çeşitli ayrımcılıklara maruz kalmakta, zor koşullar altında yaşamaktadır. Çalışmanın esas odak noktası Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan ayrımcılık yasağı bağlamında Kuzey Makedonyalı Roman çocukların eğitim alanında karşılaştığı meseledir. Bu bağlamda *Elmazova ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya* davası bu çalışmada AİHM içtihatlarındaki gelişmeler ile birlikte ayrımcılık yasağı bakımından incelenecektir.

I. KIRILGAN BİR HALK OLARAK AVRUPA'DA VE KUZEY MAKEDONYA'DA ROMANLAR

Romanların anavatanlarının Hindistan olduğuna dair bir inanış vardır.⁸ İki koldan dünyaya yayıldığı düşünülen Romanların ilk koldan İran ve Suriye topraklarını geçerek Mısır'a ulaştığı, ardından bazılarının buradan deniz yoluyla İspanya ve Portekiz'e geçtiği, ikinci koldan olanların Hazar Denizi'nin kuzey-

⁶ FENTON-GLYNN, Claire, **Children and the European Court of Human Rights**, Oxford University Press, Oxford, 2021, s. 153.

⁷ ECtHR, *Elmazova and Others v. North Macedonia*, Applications nos. 11811/20 and 13550/20, Second Section, Judgment, 13 December 2022.

⁸ ULLAH, A. K. M. Ahsan/AZİZUDDİN, Muhammad/FERDOUS, Jannatul, "The Roma Population: Migration, Settlement, and Resilience", **Social Sciences**, C. 13, No. 9, 2024, s. 3

yinden Karadeniz'in kuzeyini takip ederek Balkanlar'a ve Avrupa'ya kadar ulaştığı kabul edilmektedir.⁹

Günümüzde hemen hemen pek çok ülkede Romanlarla karşılaşmak mümkündür. Romanlar Balkanlar'da ve Orta Avrupa'da, Türkiye'de kullanılan *Roman*, *Çingene*, *Kıpti* gibi sözcüklerle farklı biçimlerde adlandırılmaktadırlar. I. Dünya Roman Kongresi'nde Roman (*Roma*) sözcüğü genel bir terim kabul edilmiş ve Avrupa Komisyonu da üyelerine bu ismin kullanılması yönünde tavsiyede bulunmuştur.¹⁰

Avrupa kıtasında en geniş azınlık grubu olan Romanların 10 - 12 milyon nüfusa sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bu kişilerin yaklaşık 6 milyonu ise Avrupa Birliği (AB) vatandaşı ya da sakinidir. Ancak birçok Roman, AB üye ülkelerinde ayrımcılığın yasaklanmış olmasına rağmen çeşitli ayrımcılıklarla karşı karşıya kalmaktadır.¹¹ Romanlar, Avrupa'ya yerleşince dışlanma ve zulme maruz kalmışlar ve ülke sınırları içinde yerinden edilmelerle karşılaşmışlardır. Romanların, hukuki olarak sahip oldukları haklarına ulaşmaması, Avrupa'nın Romanlara karşı negatif bakmasıyla da alakalıdır. Romanların yaşam tarzları, kendi gelenek ve görenekleri, nüfuslarının artması Avrupa'da bazı kesimler tarafından sorun olarak görülmektedir. 20. yüzyıl sonlarına doğru Romanlara uygulanan bu katı politikaların sonlanmasına yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. Romanlara karşı bu olumsuz politikalar AB'nin çalışmalarıyla görece etkisini yitirmeye başlamıştır. Ayrıca Romanların Avrupa'da sivil toplum kuruluşları ile kültürlerine sahip çıkma çabalarıyla toplumsal ilişkilerinde iyi bir konuma gelmeyi başarmışlardır.¹² Fakat bu durum Romanlara karşı ayrımcılık pratiklerinin sona geldiği anlamına gelmemektedir. Örneğin Fransa'da ve İtalya'da Romanların çeşitli gerekçelerle toplu olarak sınır dışı edilme girişimlerinin olması bu durumun açık bir göstergesidir.¹³

⁹ KAZANCI, Sinan, "Makedonya'da Romanlar Üzerine Bir Araştırma: Üsküp, Şutka Örneği", *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 1, 2022, s. 32.

¹⁰ KARATAŞ, Esin, "2015-2021 Tarihleri Arasında Avrupada Roman Çocukların Eğitimi Üzerine Yapılan Çalışmaların Analizi", *Trakya Üniversitesi Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 1, 2022, s. 2.

¹¹ EUROPEAN COMMISSION, "Roma Equality, Inclusion and Participation in the EU", (Çevrimiçi) https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu_en#:~:text=The%20Roma%20are%20Europe's%20largest,ban%20across%20EU%20Member%20States,E.T.06.05.2025.

¹² SERDAROĞLU, Umut, "Romanlar", *Türkiye'de Balkanlar*, der. Ulaş SUNATA, İletişim Yayınları, İstanbul, 2022, s. 64.

¹³ O'NIONS, Helen, "Roma Expulsions and Discrimination: The Elephant in Brussels", *European Journal of Migration and Law*, C. 13, 2011, s. 361-388.

19 Ekim 2024 tarihinde Balkanlar'da ve Avrupa'da yaşayan Romanların siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlarının konuşulduğu "Uluslararası Roman Forumu" sonuç bildirgesinde Roman katılımcıların katkılarıyla Romanların maruz kaldığı sorunlar tespit edilmiştir. Bu kapsamda Romanların ayrımcılığa tabi tutulduğu, kötü muamele gördüğü, anayasal olarak pek çok ülkede azınlık olarak tanınmadığı, siyasal katılım ve temsiliyette sorunlar yaşadığı, eğitim alanında birçoğunun okula devam edemediği, okuma yazma problemi yaşadığı, ekonomik koşulların da etkisiyle okulu bıraktığı, kışın uygun kıyafet bulamama gibi nedenlerden dolayı okula gitmediği, işsizlik ve yoksulluk sıkıntıları yaşadığı, kayıt dışı sektörlerde çalışmak zorunda kaldığı, eşit olmayan ücretler aldığı, gelir düşüklüğüyle birlikte sağlık sigortalarının olmaması, tıbbi bilgi eksikliği, tıbbi hizmet yetersizliği, barınma konusunda problemler, gettolaşmış mahallerde iç içe yaşama, mülkiyet belgelerinin olmaması gibi sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir.¹⁴

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti çok etnikli, çok dilli, çok dinli bir devlettir. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumu 2021 yılı verilerine göre ülkenin nüfusu toplam 1.836.713'tür. Roman nüfusu ise 46.433'tür.¹⁵ Kuruluşundan bağımsızlığa kadar ve bağımsızlık sonrasında da Makedonya, vatandaşlarının haklarını Anayasa ile düzenlemiş ve güvence altına almıştır. Eski Yugoslavya döneminde 1974 Anayasası azınlıklara en geniş yetkilerin tanıdığı anayasa olmuştur. 1974 Anayasası ile Makedonlar, Türkler, Arnavutlar ülkenin üç kurucu milleti olarak tanımlanmış, Makedonlar *ulus*, Arnavutlar ve Türkler *milliyet*, diğer topluluklar ise *etnik gruplar* olarak ifade edilmiştir.¹⁶

1991 Anayasası'nda Kuzey Makedonya'nın *Makedon ulusunun ulusal devleti* olduğu belirtilmiş, Kuzey Makedonya'da yaşayan Türkler, Arnavutlar, Ulahlar, Romanlar gibi diğer halkların Makedonlar ile eşit olduğu ifadeleri yer almıştır.¹⁷ 1974 Anayasası'nda Türkler ve Arnavutlar Makedonlar ile her alanda eşit haklara sahip, devletin kurucu unsurları olarak tanımlanırken 1991 Anayasası Arnavutları ve Türkleri bu haklardan mahrum bırakmış ve azınlık konumu-

¹⁴ ATALAY, Osman, "Balkanlar ve Avrupa'nın İzole Edilmiş Bir Topluluğu Olarak Romanlar Gerçeği", 5 Kasım 2024, (Çevrimiçi) https://serbestiyet.com/yazarlar/balkanlar-ve-avrupanın-izole-edilmis-bir-topluluğu-olarak-romanlar-gercegi-186786/#google_vignette, E.T. 06.05.2025.

¹⁵ STATE STATISTICAL OFFICE OF THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA, *Statistical Yearbook of North Macedonia*, Skopje, 2022, s. 65. (Çevrimiçi) https://www.stat.gov.mk/PrikaziPublikacija_en.aspx?id=34&rbr=862, E.T. 11.05.2025.

¹⁶ YOLCU YAVUZ, Serap, "Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde Etnik Azınlık Olarak Romanlar", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C. 11, S. 2, 2020, s. 2.

¹⁷ TÜRK, Fahri/GIESEL, Christoph, "Makedonya Türkleri ve Türkçe", *Balkanlarda Yaşayan Türk Azınlıkları ve Türkçeye Yönelik Dil Politikaları*, der. Fahri TÜRK, Astana Yayınları, Ankara, 2016, s. 139.

na düşürmüştür. Bu durumdan oldukça rahatsız olan Arnavutların eylemlerinin artmasıyla ülke iç savaş tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. 2001 yılında imzalanan Ohri Çerçeve Anlaşması'nın¹⁸ imzalanmasıyla bazı anayasal değişiklikler yapıldıysa da bu değişiklikler büyük oranda sadece Arnavutların lehine olmuştur. Romanlar diğer halklara kıyasla sayıca daha az bir topluluk oldukları için pek çok alanda haklarını kullanmada sorunlar yaşamaktadırlar. Romanların nüfusu düşük olduğu için Roman çocukları kendi ana dillerinde eğitim alamamaktadırlar.¹⁹ Ayrıca Romanların temel okuma yazma becerilerinde eksiklik ve okur yazarlık sorunları da gözlenmektedir.²⁰

Romanlar sosyo-ekonomik koşullarından dolayı zorunlu eğitimlerini tamamlamakta sıkıntı çekmektedirler. Maddi açıdan durumu yetersiz olan Roman ebeveynler çocuklarına okul için giysi, ayakkabı, çanta, okul malzemesi gibi eşyaları alamadığından ve ayrıca bazı yoksul Roman ailelerin suya erişim sıkıntısı yaşadığı için hijyen sorunu bulunduğundan çocuklarını aşağılanmadan korumak için okula göndermemektedirler.²¹ Bunun dışında ebeveynler ders dışı etkinlikler, rehberlik, giriş sınavlarına hazırlık hizmetleri için ödeme yapmak durumunda kalmaktadır. Bu ödemeleri bazen bağışçıların destekleri ile sağlamaktadırlar.²² Ayrıca Roman çocuklar okul öncesi eğitim ve ilköğretime kaydolurken idari engeller ile karşılaşmaktadır. Ayrıca Roman ebeveynlerin de okullarda temsiliyeti oldukça azdır, okulların karar alma süreçlerine katılmamaktadırlar. Okullar Roman öğrencilerin ihtiyaçlarına duyarsız davranmakta, Roman sivil toplum örgütleri ile iş birliğine nadiren destek vermektedirler.²³ Diğer Balkan ülkelerinde gözlemlendiği gibi Kuzey Makedonya'da da Roman çocukların okullarda ayrılarak, Roman yoğunluklu sınıflarda eğitim görmesi durumu söz konusudur.²⁴ Sorunların giderilmesi için Roman Katılımı Dönemi kapsamında,

¹⁸ **Ohrid Framework Agreement**, (Çevrimiçi) https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/68f8c03b-e3bf-4cbd-b901-8bea2c762394_en?filename=framework_agreement_ohrid_130801_en.pdf, E.T. 07.10.2025.

¹⁹ YOLCU YAVUZ, s. 9-10.

²⁰ RIZOVA, Elena/BEKAR, Mira/VELKOVSKI, Zoran, "Educational Challenges of Roma Minorities: The Case of the Republic of North Macedonia", **International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education**, C. 8, S. 3, 2020, s. 115.

²¹ MINORITY RIGHTS GROUP, "Roma in North Macedonia", (Çevrimiçi) <https://minorityrights.org/communities/roma-10/>, E.T. 11.05.2025.

²² ROMA EDUCATION FUND, **Advancing Education of Roma in Macedonia Country Assessment and the Roma Education Fund's Strategic Directions**, 2007, s. 10.

²³ ROMA EDUCATION FUND, s. 11.

²⁴ EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS, **Roma in 10 European Countries, Main Results, Roma Survey 2021**, 2023, s. 38-40.

Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın ve Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın ortak çalışmalarıyla çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Ailelere çeşitli mali destekler sağlanmıştır fakat ilköğretim için bu kapsamda destekler yetersiz kalmıştır. Üniversite düzeyinde eğitimde ise Romanlara bazı kolaylıklar sağlanmaktadır. İştip'te yer alan Goce Delcev Üniversitesi Roman öğrencilerden harç almamaktadır. Ayrıca Romanlar yükseköğretimde çeşitli sivil toplum örgütlerinden burs alabilmektedirler.²⁵

Romanlar çalışma alanında da sorunlar yaşamaktadırlar. Asgari ücretli bir iş bulamayan Romanlar asgari ücretin altında çalışmayı kabul etmek durumunda kalmaktadırlar. Bunun yanı sıra çöplerden karton ve plastik toplama gibi işler yapmaktadırlar. İşsizlik seviyeleri yüksek düzeydedir.²⁶ Kamuda çalışan Romanlar ise meslektaşları, yöneticileri ve diğer görevliler tarafından ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Yapılan bir araştırmada Roman olmayanların Roman olan kişiler ile aynı çalışma ortamını paylaşmak istemediklerine rastlanmıştır.²⁷

Kuzey Makedonya'da sağlık hizmeti ücretsiz olmasına rağmen ilaçların ücretli olması Romanlar için sağlık alanında sorun olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca aldıkları sağlık hizmetleri Roman olmayanlara göre düşüktür. Öte yandan da Romanlar sağlık alanında hakları konusunda bilinçlendirilmedikleri için haklarının farkına varmalarında sorun yaşayabilmektedirler.²⁸

Kuzey Makedonya'daki Romanlar kültürel haklarından yararlanmada sıkıntı yaşamamaktadır. Basın yayın alanına bakıldığında Kuzey Makedonya Devlet Televizyonu ve Radyosunda haftanın üç günü yarım saatlik Romanca yayın yapılmakta olduğu ve 24 saat Romanca yayın yapan iki özel televizyon kanalı ve iki özel radyo kanalı bulunmakta olduğu görülmektedir. Romanlara kendi dillerinde yayın hakkı tanıyan ilk ülke olan Kuzey Makedonya'da Romanların maddi koşullarından dolayı ülke genelinde Roman radyo ve televizyon kanalı bulunmamaktadır. Romanların kendi dillerinde çıkarılan bir gazete de bulunmamaktadır. Devlet televizyonunda Romanlar için yapılan programlar müzik ağırlıklı programlardır.²⁹

²⁵ YOLCU YAVUZ, s. 10-11.

²⁶ YOLCU YAVUZ, s. 6.

²⁷ BERAT, David/DEMIROVSKI, Agush, "Discrimination Against Roma Employees in the Public Administration in The Republic of North Macedonia", **South East European University Review**, C. 14, S. 2, 2020, s. 181-182.

²⁸ MINORITY RIGHTS GROUP, "Roma in North Macedonia", (Çevrimiçi) <https://minorityrights.org/communities/roma-10/>, E.T. 11.05.2025.

²⁹ YOLCU YAVUZ, s. 9.

Kuzey Makedonya’da %90’ı Müslüman %10’u çeşitli dini inanca sahip olan Romanlar dini hakları konusunda herhangi bir sorun yaşamamaktadırlar.³⁰ Siyasal katılım açısından bakıldığında Kuzey Makedonya’da birkaç Roman siyasi partisi bulunmaktadır. Ayrıca Roman devlet memurlarına da rastlanmaktadır. Romanların siyasi taleplerini ifade edebileceği sivil toplum örgütleri de bulunmaktadır.

Kuzey Makedonya’da Romanların hakları da ülkedeki diğer topluluklar gibi 1991 Anayasası³¹ ve Ohri Çerçeve Anlaşması ile yapılan değişiklikler ile güvence altına alınmış olursa da Roman toplumu çeşitli ayrımcılıklar dışında şiddete de maruz kalmaktadır. Polis şiddetiyle karşılaşan Romanların ayrımcılıkla mücadele edebilmesi için Ayrımcılığı Önleme Komisyonu’nun kararları tavsiye niteliği taşımaktan öteye geçmemiş, herhangi bir yaptırım gücü sağlamamıştır.³²

Kuzey Makedonya’daki Romanların genel olarak yaşadığı problemlerin temel kaynağı yoksulluk ve işsizliğe dayanmaktadır. Sağlıktan eğitime her alanda problemlerin asıl kaynağı maddi koşullarının elverişsiz olmasıdır. Bir de buna toplumun bakış açısını eklemek yanlış olmayacaktır. Romanlar düşük gelir seviyesinden dolayı sağlık hizmetlerinden yeterli düzeyde yararlanamamakta, sağlık hizmeti ücretsiz olsa bile ilaçların ücretli olması Romanların sağlık problemleri yaşamasına etki etmektedir. Maddi imkanları az olan Roman toplumu sağlıklı beslenememektedir. Ayrıca bu durum çocukların eğitim hayatına da etki etmektedir. Çocuklar yeni kıyafetler ve okul malzemeleri alamadığı için eğitimlerine düzenli olarak devam etmemektedirler. Roman toplumuna karşı diğer toplumların bakış açıları da onların bu sorunlarının derinleşmesinde etken olmaktadır. Bir de Roman toplumu hakları konusunda yeteri kadar bilinçlendirilmediklerinden, bazı konularda hak ihlali yaşadıklarının farkında değildirler. Romanları topluma entegre etmek ve onların hayatlarını kolaylaştırmak için bu doğrultuda çalışmaların yapılması gereklidir.

Yukarıda Roman toplumunun yaşadığı pek çok probleme değinilmiş olsa da çalışmada özel olarak Roman çocuklarının eğitim alanında yaşadığı hak ihlali konuları ele alınmaktadır. Bu bağlamda başvuruçuların Anayasa Mahkeme-

³⁰ YOLCU YAVUZ, s. 11-12.

³¹ **Constitution Of The Republic Of North Macedonia**, (Çevrimiçi) <https://codices.coe.int/codices/documents/constitution/42F62C7D-1954-4C5E-BB0F-9F7387CF7991?lang=eng>, E.T. 07.10.2025.

³² DOJCINOVSKI, Metodija/LEVKOVSKI, Ljupco/KLETNIKOV, Nikola, “Democratic Legal Guarentees of the Republic of Macedonia as a Modern State”, **International Scientific Conference, The Balkans Between Past and Future: Security, Conflict Resolution and Euro-Atlantic Integration**, C. 1, 2013, s. 70-72.

si'ne ve AİHM'e yaptığı başvuru, ilgili ülkeye yönelik şikayetleri ve ilgili AİHM kararları incelenecektir.

II. AİHM'DE ROMAN ÇOCUKLARA YÖNELİK AYRIMCILIK MESELESİ VE *ELMAZOVA VE DİĞERLERİ V. KUZEY MAKEDONYA DAVASI*'NDAKİ GELİŞMELER

A. *Elmazova ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya Davası* Önceki İçtihat

Çocuk hakları ve etnik ayrımcılık ile ilgili davalarda AİHS'nin ilgili maddelerinin, dava ile ilgili meselenin AİHS hukukunda nasıl değerlendirildiğini incelemek yararlı olacaktır. *Elmazova ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya* davasındaki gelişmeler incelenirken benzer dava örneklerini de bakmak ilgili davanın değerlendirilmesine yardım edecektir.

Avrupa Konseyi devletlerinde, etnik ayrımcılık, çocuk haklarının korunması ve özel olarak Roman çocukların uğradığı ihlaller bakımından ilgili pek çok uluslararası sözleşme ve mekanizma koruma sağlamaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950), BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi (1966), BM Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (1966), BM Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989) bu sözleşmelere örnek gösterilebilir. AİHS koruma mekanizmasının etkililiği ile ön plana çıksa da AİHS'nin açık bir şekilde çocuk haklarına ilişkin hüküm barındırmaması çocukların korunması noktasında görece zayıf bir koruma sağlamaktadır.³³ Ama bu eksiklik, Sözleşmede yer alan pek çok hakkın Mahkeme içtihadı ile çocuklar için de uygulanabilir olması ile bir ölçüde giderilmeye çalışılmaktadır.³⁴

Azınlık hakları çerçevesinde uluslararası korumaya bakıldığında BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nin 27. maddesi ve Ulusal veya Etnik Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına Dair Bildirge ön plana çıkmaktadır. Ayrıca BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuk haklarıyla ilgili en kapsamlı ve en yaygın kabul gören antlaşmadır. Dolayısıyla AİHM de çocuklarla ilgili kararlarda BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne sık sık atıfta bulunmaktadır. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 30. maddesi azınlık çocuklarının da kimliklerinin korunmasına ilişkin hak tanır.³⁵

³³ PELEG, Noam, "Marginalisation by the Court: The Case of Roma Children and the European Court of Human Rights", *Human Rights Law Review*, C. 8, S. 1, 2018, s. 2-3.

³⁴ YILMAZ EREN, Esra, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Çocukların İşkence ve Kötü Muameleden Korunması", *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 2, 2024, s. 226.

³⁵ PELEG, s. 5.

AİHS’nde ayrımcılığa karşı korunma ise madde 14’te, “*Bu Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır.*” şeklinde genel olarak belirtilmiş ve AİHS’nin Birinci Protokolü’nün 2. Maddesinde eğitim hakkı özelinde, “*Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.*” ifadeleri yer almıştır.³⁶

Eğitimde ayrımcılık ve özel olarak Roman çocuklara yönelik eğitimde ayrımcılık meseleleri, AİHM önünde uzun yıllar önemli bir yargılama konusu olmuştur. Doğrudan Roman çocuklara yönelik olmasa da 1968 yılında Mahkeme’nin Belçika Dil Davasında³⁷ vermiş olduğu karar bu noktada önemli bir başlangıç noktası olmuştur. Mahkeme bu davada vermiş olduğu kararında, Fransızca ve Hollandacanın tek eğitim dili olduğu bazı yerel yönetim bölgelerinin dışında oturan çocukların söz konusu yerel yönetim bölgelerindeki Hollandaca eğitim veren kurumlara gidebilmelerine rağmen, aynı hususun Fransızca eğitim veren kurumlar için öngörülmemesi nedeniyle eğitim hakkıyla bağlantılı olarak ayrımcılık yasağının ihlal edildiği sonucuna ulaşmıştır.³⁸ Bu dava, eğitimde ayrımcılık meselelerinde zikredilen önemli bir içtihat haline gelmiştir.

Roman çocukların eğitimde ayrımcılığa maruz kaldığı çeşitli başvurular da AİHM’nin önüne gelmiş ve bu başvurular sonucunda verilen kararlar, ayrımcılık yasağı konusunda Mahkemenin içtihatlarının gelişmesine ve derinleşmesine yol açmıştır. Bu davalardan belki de en önemlisi *D.H. ve Diğerleri v. Çek Cumhuriyeti* davasıdır.³⁹ Bu davadaki başvuruçuların görüşleri bakımından, Çek Cumhuriyeti’ndeki Ostrava bölgesinde Roman kökenli çocukların büyük oranda öğrenme gücünü çeken çocuklar için dizayn edilen özel okullara kaydettirilmelerinin eğitimde ayrımcı bir uygulama olduğunu iddia etmişlerdir. AİHM de söz konusu uygulamanın ayrımcılık yasağının ihlali olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu

³⁶ AVRUPA KONSEYİ, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, (Çevrimiçi) https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur, E.T. 07.07.2025

³⁷ ECtHR, Case “Relating to Certain Aspects of the Laws on the Use of Languages in Education in Belgium”, Application no. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63, 2126/64, Judgment, 23 July 1968

³⁸ ÖZMEN, Ahmet Münci, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Kararlarında Adil Denge Kavramı*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2024, s. 286.

³⁹ ECtHR, *D.H. and Others v. The Czech Republic*, Application no. 57325/00, Grand Chamber, Judgment, 13 November 2007.

ihlal kararının arkasında ise Mahkemenin dolaylı ayrımcılık yönündeki tutumu yer almaktadır.⁴⁰ Mahkemeye göre Roman kökenli çocukların özel okullara kaydırılmaları iyi niyetle yapılmış olabilir ama uygulamanın sonucu olarak Roman kökenli çocuklar olağan okullardan ayrı bir okul yapısına mahkûm edilmişlerdir. Bu dava AİHM'nin dolaylı ayrımcılık içtihadını ilk defa açık olarak kabul ettiği dava olmuştur.⁴¹ *Sampanis ve Diğerleri v. Yunanistan* davasına⁴² konu olan olay ise, Yunanistan'ın Aspropirgos beldesinde yaşayan Roman çocuklara ilişkindir. Roman çocukların okula kaydolma talepleri önce reddedilmiş ancak sonraki yılda okula kayıt yaptırmalarına izin verilmiştir. Roman kökenli olmayan ailelerin okul önünde yaptıkları eylemler sonrasında ise Roman çocuklar okuldan uzakta başka bir binaya eğitim için nakledilmişlerdir. Mahkeme, Roman çocukların olağan okullara nakline ilişkin bir devlet uygulaması olmaması sebebiyle ayrımcılık olduğu yönünde karar vermiştir. Benzer bir örnek de *Oršuš ve Diğerleri v. Hırvatistan* davasıdır.⁴³ Bu dava, Hırvatistan'ın Orehovica, Podturen ve Trnovec bölgelerinde yaşayan Roma kökenli çocukların yaşadıkları bölgelerde sadece Roman çocukların bulunduğu sınıflarda eğitim ve öğretim görmeleri ve bu sınıflarda kendilerine farklı bir müfredat uygulanması ile ilgilidir. Hükümet bu uygulamanın söz konusu çocukların dil yönünden yetersizlikleri nedeniyle yapıldığını iddia etmiştir. AİHM ise hükümetin iddiasına rağmen olayda ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini belirtmiştir. Mahkeme, Roman çocukların dil yeterliliğini sağladıkları andan itibaren karışık sınıflara transferi hususunda açık ve denetlenebilir bir sistemin olmadığını belirtmiştir ve bu noktada keyfi bir görünümün bulunduğu dikkat çekmiştir. Roman çocukların eğitim alanında maruz kaldığı ayrımcılık bağlamında bir başka dava, *Horváth ve Kiss v. Macaristan* davasıdır.⁴⁴ AİHM bu davada Macaristan eğitim sisteminde Roman kökenli çocukların yanlış bir şekilde zihinsel engelli olarak tespit edilip özel okullara nakledilmelerinin hak ihlali olup olmadığını incelemiştir. Bu özel okullardaki Roman çocukların istatistiki verilere göre fazla olması ve tespit için yapılan test sisteminin uygunsuzluğu sebebiyle eğitim hakkının ayrımcılık yasağı ile ilişkili şekilde ihlal edildiği sonucuna ulaşmıştır. Benzer

⁴⁰ MEDDA-WINDISCHER, Roberta, "Dismantling Segregating Education and the European Court of Human Rights. D.H. and Others vs. Czech Republic: Towards an Inclusive Education?", **European Yearbook of Minority Issues**, C. 7, 2007/8, s. 30-31.

⁴¹ FENTON-GLYNN, Claire, s. 155.

⁴² ECtHR, *Sampanis and Others v. Greece*, Application no. 32526/05, First Section, Judgment, 5 June 2008.

⁴³ ECtHR, *Oršuš and Others v. Croatia*, Application no. 15766/03, Grand Chamber, Judgment, 16 March 2010.

⁴⁴ ECtHR, *Horváth and Kiss v. Hungary*, Application no. 11146/11, Second Section, Judgment, 29 January 2013.

yönde *Lavida ve Diğerleri v. Yunanistan*⁴⁵ davasında da AİHM, Yunanistan'ın Sofades yerleşim yerinde bulunan Romanların yaşadığı yeni bir yerleşim bölgesine yapılan bir okulun sadece Roman çocuklarına hasredilecek şekilde oluşturulmasını ayrımcılık yasağının ihlali olarak görmüştür.

B. Elmazova ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya Davası

Bu çalışmada esas olarak Kuzey Makedonya'daki Roman çocuklarının *Elmazova ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya* davasında AİHS'nin 14. maddesi ve Birinci Protokol'ün 2. maddesi kapsamında yaşadığı hak ihlalleri ele alınmıştır. AİHS'nin Birinci Protokolü'nün 2. maddesinde, “Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.” ifadeleri yer almaktadır.⁴⁶

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Anayasası'nda ayrımcılık yasağından bahsedilerek vatandaşların eşit muamele görmesi, ayrımcılığın yasaklanması garanti altına alınmıştır. Kuzey Makedonya Anayasası 9. maddede “*Kuzey Makedonya Cumhuriyeti vatandaşları cinsiyet, ırk, ten rengi, ulusal ve sosyal köken, siyasi ve dini inançlar, mülkiyet ve sosyal statüye bakılmaksızın eşittir. Tüm vatandaşlar Anayasa ve yasa önünde eşittirler*”⁴⁷ ifadesi yer almaktadır. Temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması ile ilgili kısımda 54. Maddede de temel hakların sınırlanmasında ayrımcılık yapılmayacağı hüküm altına alınmış⁴⁸ ve 110. maddede de ayrımcılık yasaklanmıştır.

Kuzey Makedonya Anayasası'nda ayrımcılık yasağı, eşitliğin sağlanması ilgili maddeler ile güvence altına alınmıştır. Kuzey Makedonya Anayasa Mahkemesi bu açıdan ayrımcılık yasağının yorumlanması bakımından önemli bir

⁴⁵ ECtHR, *Lavida and Others v. Greece*, Application no. 7973/10, First Section, Judgment, 30 May 2013.

⁴⁶ AVRUPA KONSEYİ, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, (Çevrimiçi) https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur, E.T. 07.07.2025.

⁴⁷ **Constitution Of The Republic Of North Macedonia**, (Çevrimiçi) <https://codices.coe.int/codices/documents/constitution/42F62C7D-1954-4C5E-BB0F-9F7387CF7991?lang=eng>, E.T. 07.10.2025.

⁴⁸ “Kişi ve vatandaşların hürriyetleri ve hakları ancak Anayasa’da gösterilen durumlarda sınırlanabilir. Kişi ve vatandaşların hürriyetleri ve hakları savaş veya olağanüstü hallerde Anayasa hükümlerine göre sınırlanabilir. Hürriyet ve hakların sınırlanması cinsiyet, ırk, ten rengi, dil, din, milliyet ve sosyal köken, mülkiyet veya sosyal statüye göre ayrımcılık yapılmaz. Hürriyet ve hakların sınırlanması yaşama hakkına, işkencenin, insanlık dışı ve onur kırıcı davranış ve cezaların yasaklanmasına, cezalandırılabilir suç ve cezaların kanunen belirlenmesine, ayrıca kişisel kanaat, vicdan, düşünce, din özgürlüğüne uygulanamaz.” **Constitution Of The Republic Of North Macedonia**, (Çevrimiçi) <https://codices.coe.int/codices/documents/constitution/42F62C7D-1954-4C5E-BB0F-9F7387CF7991?lang=eng>, E.T. 07.10.2025.

konuma sahiptir. Bunun yanı sıra Kuzey Makedonya'da ayrımcılık yasağı ilkesinin kurumsallaşması noktasında eşitliği teşvik eden kurumlar bulunmaktadır. Kuzey Makedonya Ayrımcılığı Önleme Komisyonu ve Kuzey Makedonya Ombudsmanı ayrımcılığa uğrayan kişilere destek sağlamakla görevlidir. Ombudsmanın faaliyetleri bağlayıcı niteliğe sahip olmadığından etkisiz kabul edilmektedir.⁴⁹ Kuzey Makedonya'da %20 altında nüfusa sahip toplulukların haklarının geliştirilmesi ve korunması için kurulmuş, Toplulukların Haklarını Gerçekleştirme Ajansı vardır. Ajans, toplulukların haklarının ve sorumluluklarının gelişmesi ile ilgili faaliyetleri yürütmekte ve STK'lar ve belediyeler ile iş birliği yapmaktadır.⁵⁰

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, gerek Anayasası ile gerekse de taraf olduğu uluslararası antlaşmalar çerçevesinde ayrımcılık yasağını hukukunda barındırmasına rağmen, Romanların ayrımcılığa uğradığı iddiaları söz konusudur ve *Elmazova ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya* davası bu iddialara bir örnek teşkil eder. Bu davada, 28 Şubat - 6 Mart 2020 tarih aralığında Kuzey Makedonya aleyhine Roman kökenli seksen yedi Kuzey Makedonya vatandaşı çocuk ve onların ebeveynleri, AİHS'nin 34. maddesi uyarınca başvuruda bulunmuşlardır.⁵¹

Dava, Manastır ve İştip'te Roman çocuklara karşı iki devlet okulunda ayrımcılık yapıldığı iddiası ile ilgilidir. Öne sürülen ayrımcılıklardan birincisi Roman çocukların sadece Romanlara ayrılmış bir okul olduğu iddia edilen okula yerleştirilmesi hakkındadır, ikincisi ise bir okulda sadece Romanlara ayrılmış sınıflara Roman öğrencilerin yerleştirilmesi ile ilgilidir. Başvuranlar 1958 - 2013 yılları arasında doğmuş, Manastır ve İştip'te yaşayan kişilerdir.

Davada AİHM'e başvuran Romanların çocukları Manastır'daki G.S., İştip'teki G.D. okuluna gitmektedirler. Çoğunluğu Roman nüfus olan Manastır'ın Bair yerleşim yerinden Roman etnik kökenli öğrenciler, aynı yerden veya komşu bölgeden Makedon etnik kökenli öğrencilerin G.S. okuluna 600 metre uzaktaki T.A. okuluna kayıtlı olduklarını, Makedon etnik kökenli öğrencilerin G.S. okulundan transferine izin verildiğini ancak Roman etnik kökenli öğrencilerin diğer okula geçişine izin verilmediğini iddia etmişlerdir. 2018-2019 eğitim yılında T.A. okulunda 7 Roman öğrenci, G.S. okulunda ise 5 Makedon öğrenci olduğu tespit edil-

⁴⁹ ALILI, Laureta, "Nondiscrimination in International Law: The Case of the Republic of North Macedonia", *SCIENCE International Journal*, C. 2, S. 3, 2023, s. 167.

⁵⁰ THE AGENCY FOR COMMUNITY RIGHTS REALIZATION, "About Us", (Çevrimçi) <https://aopz.gov.mk/en/about%20us/>, E.T. 03.06.2025.

⁵¹ ECtHR, *Elmazova and Others v. North Macedonia*, Applications nos. 11811/20 and 13550/20, Second Section, Judgment, 13 December 2022.

miştir.⁵² Belediyelerin okulla ilgili kuralına göre de ilgili okul kendi yerleşim alanından olan öğrencileri kabul eder. Ebeveynlerin çocuklarını yaşadığı veya ikametgahı olduğu bölgedeki okula kayıt yaptırabileceği hükme bağlanmıştır. Ebeveynler çocuklarını, okulun izni ile aynı veya farklı bölgedeki bir okula da kayıt yaptırabilirler.⁵³ Kanunda belirtilen ifadelerin pratikte uygulanamaması G.S. okulunda Romanların ayrımcılık yaşamasına yol açmıştır. Roman okulu olarak bilinen G.S. okulunun %80'inden fazlasını Roman kökenli öğrenciler oluşturmaktadır.⁵⁴

Başvurucular, Ombudsmanın 2015 yılında kaydettiği bilgileri doğrulayan, birisi Avrupa Roman Hakları Merkezi olan, iki sivil toplum kuruluşunun 2016 raporuna atıfta bulunmuşlardır. G.S. okulundaki Roman çocukların T.A. okuluna göre kalitesiz eğitim aldığı iddia etmişlerdir. Kuzey Makedonya Anayasa Mahkemesi G.S. okulundaki öğrencilerin %83,5'inin Roman, T.A. okulundaki öğrencilerin %95,1'inin ise Makedon kökenli olduğunu belirlemiştir. 2018 - 2019 eğitim yılında birinci sınıfa kayıt yaptıracak 154 öğrenciden (bunların 42'si Makedon 103'ü Roman) 5 Makedon ve 63 Roman öğrenci G.S. okuluna, 6 Roman öğrenci T.A. okuluna kaydolmuştur. Aynı eğitim yılında etnik Makedon öğrenciler iki sınıf yaş grubu hariç, diğer her sınıf yaş grubunda aynı sınıflara yerleştirilmişlerdir.⁵⁵ Yine aynı şekilde Anayasa Mahkemesi, Bair bölgesindeki çocukların etnik olarak bölünmüş iki okula gittiği sonucuna varmıştır. Ancak Anayasa Mahkemesi her iki okuldaki sınıfların etnik yapısına ilişkin istatistiksel bilgilerin ayrımcılığı tespit etmek için yeterli olmadığına karar vermiştir.

2020-2021 eğitim yılında ise G.S. okuluna kayıtlı 93 birinci sınıf öğrencisinden 80'i Romandır. 2021-2022 eğitim yılında 77 birinci sınıf öğrencisinin tamamı Romandır. 4 Şubat 2022 tarihinde Avrupa Roman Hakları Merkezi, Ayrımcılığın Önlenmesi ve Korunması Komisyonu'na 2021 -2022 eğitim yılında G.S. okulundaki Roman öğrencilerin ayrımcılığa maruz kaldığına ilişkin şikâyette bulunmuştur. 13 Nisan 2022'de Komisyon, etnik ayrımcılık nedeniyle dolaylı ayrımcılığın İlköğretim Yasası'ndan kaynaklanan eğitim sürecinde sistematik sorun olduğunu belirten görüş bildirmiştir. Komisyon, ilgili makamların ve ilgili okulların, Roman ayrımcılığını azaltacak kararların uygulanması yönünde tavsiye yayınlamıştır.⁵⁶

⁵² ECtHR, Elmazova and Others v. North Macedonia, prg. 6.

⁵³ ECtHR, Elmazova and Others v. North Macedonia, prg. 22-23.

⁵⁴ ECtHR, Elmazova and Others v. North Macedonia, prg. 6.

⁵⁵ ECtHR, Elmazova and Others v. North Macedonia, prg. 7.

⁵⁶ ECtHR, Elmazova and Others v. North Macedonia, prg. 9-10.

İştîp'teki başvuruya bakıldığında, bir grup Roman Kuzey Makedonya Anayasa Mahkemesi'ne G.D. okulunda ayrımcılığa maruz kaldıklarını iddia ederek şikâyetinde bulunmuşlardır. 2017 - 2018 ve 2018 - 2019 eğitim yıllarında ikisi karma, biri sadece Romanlardan oluşan her biri 18 kişilik üç birinci sınıf olduğunu iddia etmişlerdir. Eğitim konusunda dışlanma yaşadıklarını ve istihdamları, topluma entegre olmaları konusunda Roman olmayan öğrencilerle aynı imkanlara sahip olmadıklarını iddia ederek şikâyet etmişlerdir. Davacılar destek almak için Ombudsmanın raporlarına atıfta bulunmuşlardır. Anayasa Mahkemesi'nden ayrımcılığın tanınmasını ve ilgili yetkililerin ayrımcılığa yol açacak davranışlardan kaçınmasını talep etmişlerdir.⁵⁷

2017 - 2018 eğitim yılında G.D. okulunun yerleşim alanında bulunan Makedon 51 öğrenci, yerleşim alanı dışında dört okula kaydolmuştur. Ayrıca G.D. okulunun bulunduğu yerleşim alanında Roman nüfus fazladır. G.D. okulu bu durumun öğrencilerin ırkı, cinsiyeti, sosyal statüleri açısından dengeli olarak yerleştirilmediği iddiasını bir anlamda kabul edilmiştir. Çünkü G.D. okulunda Roman olmayan birinci sınıf öğrencilerinin G.D. okuluna kayıt yaptırmasını teşvik etmek için yetkililer, ev ziyaretleri gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ancak bunlar işe yaramamıştır. Anayasa Mahkemesi G.D. okulundan aldığı bilgilere göre 2017 - 2018 eğitim yılında tüm birinci sınıf öğrencilerinin %64'ünün Roman, 2018 - 2019 eğitim yılında %67'sinin Roman olduğunu tespit etmiştir. Roman öğrencilerin karma sınıflardaki öğrencilerle kıyası yapıldığında farklı muamele gördüklerine, daha düşük bir eğitim aldıklarına dair kanıt olmadığı sonucuna ulaşmıştır.⁵⁸

Avrupa Roman Hakları Merkezi'nin Eylül 2021'deki şikayetiyle Komisyon, 3 Şubat 2022'de etnik ayrımcılık nedeniyle dolaylı ayrımcılığın İlköğretim Kanunu'ndan kaynaklanan eğitimde sistematik sorun olduğunu bildirmiş, Roman olmayan çocukların, Roman çocuklardan bilinçli bir şekilde ayrımcılığa maruz kaldığını ifade etmiştir.⁵⁹ Bunun dışında Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu 13 Nolu Tavsiye Kararında üye devletlerin hükümetlerine, Roman çocukların maruz kaldığı okul ayrımcılığına son vermek için, Roman çocukları çoğunluk nüfusun bulunduğu okullara entegre etmek için hukuki ve siyasi alanlar dahil olmak üzere acil önlemler almalarını tavsiye etmektedir.⁶⁰

⁵⁷ ECtHR, Elmazova and Others v. North Macedonia, prg. 12.

⁵⁸ ECtHR, Elmazova and Others v. North Macedonia, prg. 13.

⁵⁹ ECtHR, Elmazova and Others v. North Macedonia, prg. 16.

⁶⁰ IRKÇILIĞA VE HOŞGÖRÜSÜZLÜĞE KARŞI AVRUPA KOMİSYONU, Çingene Karşıtlığı ve Romanlara Karşı Ayrımcılıkla Mücadele ile İlgili ECRI Genel Politikası 13 No.lu Tavsiye Kararı, s. 5.

Kuzey Makedonya'daki ayrımcılık ile ilgili 2010 yılında çıkan kanun doğrudan ve dolaylı ayrımcılığın her türünü tanımlamış ve yasaklamıştır. Bu kanun, ayrımcılığı meşru veya nesnel haklı bir amaç olmaksızın bir kişinin ya da grubun ayrımcılığa maruz kalması olarak tanımlamıştır. Kanun bu açıdan hukuk önünde bir koruma sağlamaktadır.⁶¹

Elmazova ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya davasında, iki okulda meydana gelen ayrımcılıklar ve bunlarla ilgili iddialar benzer konular olduğu için AİHM bunların birlikte incelenmesini uygun görmüştür. Başvuranlar Manastır ve İştip'teki G.S. ve G.D. okullarındaki ayrımcı tutumu öne sürerek, hiçbir nesnel ve makul gerekçe olmaması nedeniyle şikâyette bulunmuşlardır. Kuzey Makedonya hükümeti başvuranların mağdur statüsüne, şikâyetlerinin genel bir nitelik taşımasından ve şikâyet ile ilgili durumunda ilk başta doğrudan etkilendiklerine dair dava açmamalarından dolayı itiraz etmiştir.⁶²

AİHM, G.S. okulundaki çocuk başvurucuların iddia edilen ihlalin mağduru olduklarını iddia edebileceklerini düşünmektedir. Ayrıca çocukların bazılarının aile üyelerinin de mağdur statüsü kabul edilmiştir. G.D. okulunda ise karma sınıflara yerleştirilen 24. ve 28. çocuk başvurucular için aynı şey söylenememektedir ve Mahkeme onları mağdur olarak görmemiştir. Çünkü G.D. okulundaki diğer başvurucular sadece Romanların bulunduğu sınıflara alınmıştır.⁶³

İç hukukun tüketilmesi iddiası bakımından ise AİHM, 52 başvurucunun G.S. ve G.D. okullarında Roman öğrencilere eğitim alanında ayrımcılık yapıldığının kanıtlanması talebinde bulunarak Anayasa Mahkemesi'ne anayasal şikâyette bulunduğunu kaydetmiştir. AİHM'e göre Anayasa Mahkemesi bu konuda, AİHS'nin 14. maddesi uyarınca hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği iddialarını incelemek üzere tam yargı yetkisine sahiptir.⁶⁴ Başvurucular şikâyetlerinin mevzuatın kendisinden değil, pratikte uygulanma şeklinden kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Anayasa Mahkemesi'nin öğrencilerin okullar arasında geçişlerinin yasal dayanağı olan İlköğretim Kanunu'nun 50. maddesinin kısmen Anayasa'ya uygun olduğuna daha önce karar verildiği belirtilmelidir. Başvurucular bu hükmün Anayasa'ya uygunluk durumunu tekrar gözden geçirme talebinde bulunsalardı Anayasa Mahkemesi'nin farklı karar verebileceğini düşündürecek bir şey yoktur. Anayasa Mahkemesi davacıların şikâyet edilen durumla

⁶¹ ECtHR, *Elmazova and Others v. North Macedonia*, prg. 24-25.

⁶² ECtHR, *Elmazova and Others v. North Macedonia*, prg. 47-48.

⁶³ ECtHR, *Elmazova and Others v. North Macedonia*, prg. 50-51.

⁶⁴ ECtHR, *Elmazova and Others v. North Macedonia*, prg. 53-54.

ilgili doğrudan etkilendiklerine dair somut kanıtları bulunmadığından şikayetlerini reddetmiştir. Bu sonuç kabul edilen kanıtların incelenmesi ve ilgili olguların tespitinin ardından ortaya çıkmıştır.

AİHM, Romanlara yapılan ayrımcılıkla ilgili şikayetlerin niteliğine bakarak bazı başvuranların bu hukuk yolunu kullanmamasının onların iç hukuk yollarını tüketmemiş oldukları şeklinde bir değerlendirme yapılamayacağını düşünmüştür. Dolayısıyla hükümetin iç hukuk yollarının tüketilmediği, altı aylık kuralına uyulmadığı yönündeki itirazları kabul edilmemiştir.⁶⁵ Böylece AİHS'nin Birinci Protokolü'nün 2. maddesi ve Sözleşme'nin 14. maddesi kapsamında şikayetlerin kabul edilebilir olduğuna karar verilmiştir.⁶⁶ AİHS'ne aykırı sayılabilecek ayrımcılığın fiili bir durumdan kaynaklanabileceği tekrar ifade edilmiştir. Devletin herhangi bir ayrımcılık yapma amacının olmaması nesnel olarak onu haklı çıkartmayacaktır.⁶⁷

Devletin başvuranların fiili eşitsizliğini düzeltmek ve G.S. okulunda aşırı temsil edilmelerinden kaynaklı ayrımcılığın devam etmesini önlemek için olumlu ve etkili tedbirler alması, marjinalleşme çemberini kırması ve onların küçük yaştan itibaren eşit bir şekilde yaşamalarını sağlaması öncelikli görevidir.⁶⁸ Dolayısıyla devlet burada vatandaşlarına karşı bu hakları sağlamakla pozitif anlamda yükümlüdür.

Davada, AİHS'nin 14. maddesi (ayrımcılık yasağı) ve Birinci Protokol'ün 2. maddesi (eğitim hakkı) uyarınca hak ihlali olduğu saptanmıştır. Ayrımcılık yasağı meselesinin dolaylı ve doğrudan ayrımcılık türlerini incelemek ihlal kararını anlamak bakımından faydalı olacaktır.

III. ELMAZOVA AND OTHERS V. NORTH MACEDONIA DAVASI BAĞLAMINDA AYRIMCILIK YASAĞININ İNCELENMESİ

İnsan hakları insanların sadece insan olmasından kaynaklanan haklardır. Mülkiyet, cinsiyet, yaş, dil, din, ırk, statü ayrımı gözetilmeksizin her yerde eşit bir şekilde uygulanmalıdır. Eşitlik ilkesi, farklı durumlardaki kişiler için farklı, benzer durumlardaki kişiler için benzer muamele anlayışı ile açıklanır. Ayrımcılık yasağı, eşitlik ilkesiyle bağıntılı olarak insan haklarını güvence altına almak-

⁶⁵ ECtHR, *Elmazova and Others v. North Macedonia*, prg. 62-64.

⁶⁶ ECtHR, *Elmazova and Others v. North Macedonia*, prg. 65.

⁶⁷ ECtHR, *Elmazova and Others v. North Macedonia*, prg. 68.

⁶⁸ ECtHR, *Elmazova and Others v. North Macedonia*, prg. 74.

tadır.⁶⁹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ayrımcılık yasağını düzenlemiştir. AİHS’de düzenlenen ayrımcılık yasağı ile AİHS’nin koruma mekanizması olan AİHM’de insan haklarının eşit olarak herkes için uygulanması sağlanmak istenmektedir.⁷⁰ İlk olarak belirtmek gerekir ki AİHS 14. maddede belirtilen ayrımcılık yasağı, Sözleşme’de veya ek protokollerde belirtilen hakları tamamlayan bir karaktere sahiptir ve bağımsız bir koruyucu madde değildir.⁷¹ Fakat 14. maddenin ihlal edilmesi, diğer Sözleşme haklarının ihlaline bağlı değildir. Diğer Sözleşme hakları ihlal edilmese de, ayrımcı bir şekilde uygulanması ayrımcılık yasağının ihlali için yeterlidir. 14. maddenin bağımsız bir madde olmaması bir eksiklik olarak görülmüş, 12. Protokolün 1. maddesiyle ayrımcılık genel olarak da yasaklanmıştır.

Ayrımcılığın belirlenebilmesi için öncelikle benzer veya aynı durumda olan kişilerin bulunması gerekir. Dolayısıyla benzer durumda olmayan, kıyaslanamayacak kişiler arasındaki farklı muameleler ayrımcılık yasağının kapsamına girmez.⁷² İkinci husus ise farklı muamelenin tespit edilmesidir. *Çam v. Türkiye*⁷³ davasında gerekli sınavları geçmesine rağmen müzik akademisine kaydı yapılmayan görme engelli kişinin, engeline dayanan ayrımcılığa maruz kaldığına hükmedilmiştir. Farklı muamele bir yasama işleminden kaynaklanabileceği gibi, bir yürütme işleminden de kaynaklanabilir. Ayrıca farklı muamelenin meşru bir amacının da olmaması gerekir. Örneğin toplumdaki özel korumaya ihtiyaç duyulan grupların korunması için yapılan pozitif ayrımcılık uygulamalarının meşru bir amaca dayandığını söyleyebiliriz.⁷⁴ Meşru amacın uyumsuzluk konusunda bulunup bulunmadığı hususunda, hakkın niteliğine göre farklı derecelerde olmak kaydıyla davalı devletlere AİHM tarafından bir takdir payı bırakılmaktadır.⁷⁵ Fakat bu takdir payı sınırsız olamaz. Örneğin eğitim hakkı bağlamında devletin ders program-

⁶⁹ BAYIR OĞUZ, Arca Begüm/TARCAN, Umutcan, “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı: Tanımlayıcı Bir İçtihat Notu”, *Uluslararası Eşitlik Politika Dergisi*, C. 4 S. 1, 2024, s. 10-11.

⁷⁰ KOÇ BAŞER, Cansu, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesinin Etkin Korunması Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 2, 2023, s. 752.

⁷¹ SCHABAS, William A., *The European Convention on Human Rights: A Commentary*, Oxford University Press, Oxford, 2016, s. 562.

⁷² GRABENWARTER, Christoph, *European Convention on Human Rights: Commentary*, Verlag C. H. Beck, München, 2014, s. 346.

⁷³ ECtHR, *Çam v. Turkey*, Application no. 51500/08, Second Section, Judgment, 23 February 2016.

⁷⁴ SCHABAS, s. 566-567.

⁷⁵ VILLIGER, Mark E., *Handbook on the European Convention on Human Rights*, Brill Nijhoff, Leiden, 2023, s. 589-590.

larının düzenlenmesinde takdir payı olabilir.⁷⁶ Ama bu programları aynı durumda olan öğrencilere farklı şekilde uygulaması ayrımcılık yasağını ihlal edebilir veya ders programlarının objektif ve çoğulcu olmaması eğitim hakkı ihlali teşkil edebilir. Ayrımcı uygulamanın kasıtlı olması da gerekmez. Kasıtlı olmayan, nötr bir şekilde düzenlenen fakat etkileri nedeniyle kişiler arasında ayrımcı sonuçlar doğuran uygulamalar ayrımcılık olarak adlandırılırlar. Bu bakımdan ayrımcılık yasağının belirlenmesinde kast aranan bir unsur değildir.⁷⁷

Ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi, farklılıkların benimsenmesinde kişinin kendisine ve başkalarına sorumluluk yükler. Eşitlik ilkesinin hukuki bir sonuca varması ayrımcılık yasağı ile ilgili hukuki düzenlemeler ve uygulamalar ile gerçekleşmektedir.⁷⁸ Ayrımcılık türleri iki temel kategoride incelenmektedir. Bunlar doğrudan ve dolaylı ayrımcılık kategorileridir.⁷⁹

Doğrudan ayrımcılık benzer durumlarda olan kişilerin eşit muamele görmemesi ve kişilerin çeşitli özelliklerinden dolayı onlara daha az uygun olacak şekilde muamele edilmesidir. Örneğin *Aziz v. Kıbrıs* davasında, AİHM Güney Kıbrıs'ın bir Kıbrıs Türkü olan başvuruçunun seçim sistemine göre etnik bağlamda Güney Kıbrıs'ta seçeceği bir aday bulunmamasını ve 1974'ten sonraki durum neticesinde davalı hükümetin gerekli değişiklikleri yapmaması dolayısıyla ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine hükmetmiştir.⁸⁰ Bu doğrudan, taraf devletin ihmali bir davranışla ayrımcılığa sebep olmasına verilebilecek bir örnektir. Benzer şekilde *Sejdić ve Finci v. Bosna Hersek* davasında Bosna-Hersek milletvekili seçim sisteminde Boşnak, Hırvat ve Sırp halklarına mensup olanların seçilme hakkı söz konusu iken, Roman ve Yahudilerin bu haktan mahrum kalmaları ayrımcılık olarak görülmüştür.⁸¹

Dolaylı ayrımcılık ise belirli uygulamaları gerçekleştirmede ve belirli kuralların oluşturulmasında bireylerin hukuki faydalarının aynı şekilde korunamamasıdır. Bu tip ayrımcılıkta bir kural veya uygulama görünüşte ayrımcılık oluşturmaz fakat etkileri bakımından belirli kişi veya grubu orantısız ve olumsuz yönde zor durumda

⁷⁶ GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref/GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s. 433.

⁷⁷ MOECKLI, Daniel, "Equality and Non-Discrimination", *International Human Rights Law*, Ed. Daniel Moeckli, Sangeeta Shah, Sandesh Sivakumaran, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 200.

⁷⁸ KOÇ BAŞER, s. 753.

⁷⁹ BAYIR OĞUZ/TARCAN, s. 11.

⁸⁰ ECtHR, *Aziz v. Cyprus*, Application no. 69949/01, Second Section, Judgment, 22 June 2004

⁸¹ ECtHR, *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*, Applications nos. 27996/06 and 34836/06, Grand Chamber, 22 December 2009.

bırakır.⁸² Doğrudan ayrımcılıkta farklı davranmaya kast, farklı davranışlarla zarar görme durumu vardır. Dolaylı ayrımcılıkta tarafsız tutum ve davranışlarda, farklı etkilerin meydana gelmesi durumu vardır.⁸³ Örneğin *Zarb Adami v. Malta* davasında,⁸⁴ Malta hukukuna göre normal vatandaşlık ödevi olan jüri görevinde cinsiyetler arasında bir ayırım gözetilmemiştir ama uygulamada erkeklere kadınlardan çok daha fazla jüri görevi gelmektedir. Bu durum erkekler açısından bir dolaylı ayrımcılık teşkil etmektedir. Dolaylı ayrımcılık fiili olarak ortaya çıkan ayrımcılık kapsamında değerlendirilmektedir.⁸⁵ Başka bir örnek olarak, tek tip kıyafet uygulaması Müslüman bir kadının giyiminde kendisi adına sorun oluşturuyorsa bu durum dolaylı ayrımcılık olarak nitelendirilmektedir.⁸⁶ Yine benzer bir şekilde bir mezarlıkta gömülme kuralları herkes için aynı düzenlenmiş olabilir ama bu durum Müslümanların kibleye doğru gömülme teamülü ile bağdaşmayabilir.⁸⁷ Bu örneklerde görüldüğü üzere nötr uygulamalar, özel ihtiyaçları ve durumları bulunan grupların üzerinde *de facto* olarak ayrımcı etkiler yaratabilir. Dolayısıyla sadece doğrudan ayrımcılık mantığı bu örneklerdeki reel düzeydeki ayrımcılığı çözmeye yeterli olmaz.

Elmazova ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya davasına bakıldığında ilgili yerleşim yerinde büyük oranda Romanlar yaşasa da yetkililerin okul bazında ayrımcılığı önleme konusunda pozitif bir yükümlülüğü vardır. Bu durum Devletin ayrımcı bir kastı olmasa bile ayrımcılığa yol açacak bir negatif davranışta oldukları anlamına gelmektedir. Başvuran kişiler bu durumu Roman karşıtlığı olarak kabul etmişlerdir. Hükümet ise ilgili okulların müfredatının diğer okullar ile aynı olduğunu, bu okullardan mezun olan öğrencilerin diğer okullardan mezun olan öğrenciler ile aynı ortaöğretime devam etme imkanlarının olduğunu ifade etmiştir.⁸⁸ AİHM, *Elmazova ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya* davasında ayrımcılık yapıldığını tespit etmiştir. Söz konusu davada devletin ayrımcılık kastının olmaması savunması, ayrımcılık yapıldığı anlamına gelmemektedir. İlgili örneklerle de kıyaslandığında ilgili davada dolaylı ayrımcılık yapıldığı görülmektedir. Bu tipte-

⁸² DOĞRU, Osman/NALBANT, Atilla, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, Açıklama ve Önemli Kararlar**, 2. Cilt, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 607.

⁸³ Bu konuda geniş bilgi için bakınız. BÜYÜKÇALIK, Mürvet Ece, **Dolaylı Ayrımcılık Yasağı**, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2021.

⁸⁴ ECtHR, *Zarb Adami v. Malta*, Application no. 17209/02, Fourth Section, Judgment, 20 June 2006.

⁸⁵ KOÇ BAŞER, s. 756.

⁸⁶ YÜCEL, Ensari, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Birliği Direktiflerinde Ayrımcılık Yasağı Hukuku", **Adam Akademi**, C. 6 S. 1, 2015, s. 73-74.

⁸⁷ KAELIN, Walter/KÜNZLI, Jörg, **The Law of International Human Rights Protection**, Oxford University Press, Oxford, 2009, s. 355.

⁸⁸ ECtHR, *Elmazova and Others v. North Macedonia*, Applications nos. 11811/20 and 13550/20, Second Section, Judgment, 13 December 2022, prg. 66-67.

ki durumlarda dolaylı ayrımcılık yapılmadığının kanıtlanması yükü de devlet üzerinde olacaktır.⁸⁹ Buradaki dolaylı ayrımcılık örneği üzerinden, eşitlik perspektifinden olaya bakıldığında davada şekli eşitliğin değil, maddi eşitliğin odak noktası olduğunu söylemek gerekir. Şekli eşitlik yaklaşımı doğrudan ayrımcılıkla ilgili olup bir kişiye farklı muamele edilmesi ile bağlantılı iken⁹⁰, maddi eşitlik yaklaşımı bir kişiye uygulamada veya *de facto* olarak farklı muamele şartlarının yaratılmasını ima eder.⁹¹ Ayrıca AİHM aynı yıl vermiş olduğu *X ve Diğerleri v. Arnavutluk*⁹² davasında, Roman kökenli çocukların sınıflarda büyük çoğunluğu oluşturması durumunu ve önleyici uygulamalardaki eksikliği de ayrımcılık yasasının ihlali olarak değerlendirmektedir. Bu anlamda Mahkeme, dolaylı ayrımcılığın değerlendirilmesinde pozitif yükümlülükler doktrinini⁹³ de devreye sokmuştur denebilir. Böylece diğer içtihatlarından farklı olarak AİHM, Roman çocuklar ile ilgili daha farklı bir yaklaşımı daha içtihadına katmıştır.⁹⁴ AİHM daha önce pozitif yükümlülükler ile ayrımcılık yasağı arasında ilişki kurmuştu.⁹⁵ Bunu Roman çocukların eğitim alanındaki ayrımcılık meselelerine de genişlettiği görülmektedir. Bu açıdan devletlerin maddi pozitif yükümlülükleri⁹⁶ (*substantive positive obligations*) uyarınca Roman çocukların eğitim alanında ayrımcılığa uğramamaları için etkin düzenleyici çerçeveler oluşturmaları ve önleyici mekanizmalar geliştirmeleri gerekmektedir. Hatta AİHS hukukunda fiili eşitsizliklerin düzeltilmesi için du-

⁸⁹ BELL, Mark, "The Concept of Indirect Discrimination", **Research Handbook on European Anti Discrimination Law**, Ed. Colm O'Cinneide, Julie Ringelheim, Iyiola Solanke, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2025, s. 152.

⁹⁰ GÜL, İdil Işıl/KARAN, Ulaş, **Ayrımcılık Yasağı: Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 13.

⁹¹ BESSON, Samantha/KLEBER, Eleonor, "Article 2 The Right to Non-Discrimination", **The UN Convention on the Rights of the Child: A Commentary**, Ed. John TOBIN, Oxford University Press, Oxford, 2019, s. 57.

⁹² ECtHR, *X and Other v. Albania*, Applications nos. 73548/17 and 45521/19, Third Section, Judgment, 31 May 2022.

⁹³ Pozitif yükümlülük doktrinine göre devlet, hakların korunması bağlamında sadece dokunmama yükümlülüğü altında değildir, hakların gerçek hayatta etkili bir şekilde etkili olabilmesi için belli edimlerde de bulunması gerekir. Detaylı bilgi için bakınız. KAYA, Semih Batur, "İnsan Haklarında Devletin Pozitif Yükümlülüğü: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Üzerine Bir Analiz", **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 9, S. 1, 2022, s. 51-72.

⁹⁴ VRANCKEN, Merel, "Beating Brown v. Board of Education? Overrepresentation and Desegregation Measures in *Elmazova and Others v. North Macedonia*", **Strasbourg Observers**, 07 February 2023, (Çevrimiçi) <https://strasbourgobservers.com/2023/02/07/beating-brown-v-board-of-education-overrepresentation-and-desegregation-measures-in-elmazova-and-others-v-north-macedonia/>, E.T. 07.07.2025.

⁹⁵ ECtHR, *Nachova and Others v. Bulgaria*, Applications nos. 43577/98 and 43579/98, Grand Chamber, 6 July 2005, prg. 161.

⁹⁶ Bu kavram hakkında detaylı bilgi için bakınız. STOYANOVA, Vladislava, **Positive Obligations under the European Convention on Human Rights: Within and Beyond Boundaries**, Oxford University Press, Oxford, 2023, s. 171-218.

rumları farklı kişilere farklı muamele yapılması gerekebilmektedir.⁹⁷ Yani Roman çocukların toplumdaki dezavantajlarını ortadan kaldırmaya yönelik tersine ayrımcılık yapılması, dolaylı ayrımcılığın etkilerinin azaltılmasında rol sahibi olabilecektir ve daha eşitlikçi bir toplum yapısının oluşmasında etki sahibi olacaktır.

SONUÇ

Romanlar hemen hemen buldukları her ülkede azınlıkta ve dezavantajlı konumda olup, çeşitli hak ihlallerine uğramaktadırlar. Balkanlar'da ve Kuzey Makedonya'da önemli sayıda Roman yaşamaktadır. Kuzey Makedonya çok kültürlü, çok uluslu yapıya sahip, AB'ne aday bir ülke ve Avrupa Konseyi'nin üyesi bir devlettir. Ülkenin kendi iç hukuk düzeninde toplulukların eşit muamele görmesi, ayrımcılık yapılmaması güvence altına alınmıştır. Ancak pratikte Roman toplumu incelendiğinde, ülkede yaşayan Romanlar çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu sorunların bir misali olarak Roman çocukları eğitim alanında bazı sıkıntılar yaşamıştır. *Elmazova ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya* davası da bu açıdan, Roman çocukların ayrımcılığa maruz kaldığının örneğidir.

Davada başvuruçular, G.S. ve G.D. Okullarında yaşadıkları hak ihlalleri ile ilgili şikâyetinde bulunmuşlardır. Ancak Kuzey Makedonya Anayasa Mahkemesi başvuruçuların şikâyetlerini yeterli somut delil bulunmaması gerekçesiyle reddetmiştir. AIHM'e taşınan davada AIHS'nin 14. maddesi ve Birinci Protokol'ün 2. maddesi uyarınca ayrımcılık yapıldığı saptanmıştır. *Elmazova ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya* davası incelenirken AIHM benzer dava örneklerine atıflarda bulunmuş, AIHS'nin 14. maddesi kapsamında ayrımcılık yapıldığı görülmüştür. Benzer davalar incelendiğinde *Elmazova ve Diğerleri v. Kuzey Makedonya* davasına konu olayda da dolaylı ayrımcılık yapıldığı görülmektedir. Fakat bu davada Mahkemenin pozitif yükümlülükler doktrinini de konu hakkındaki içtihadında kullanmıştır. Bu da önemli bir gelişme olarak görülebilir.

Roman toplumunun diğer topluluklarla entegrasyonu için hukuk düzeninin yanı sıra siyasi liderlere, sivil toplum örgütlerine, ilgili kurumların yetkililerine de sorumluluk düşmektedir. Romanların topluma entegre edilmesi hem hukuk düzenine sahip bir devlet ve ilgili devletin uluslararası ortama entegrasyonu için önemli hem de toplumun bir arada refah içinde yaşaması için muhakkaktır. Kuzey Makedonya AB'ne aday bir ülke olarak ülkesinde yaşayan topluluklarla ilgili sorunları çözmek durumundadır.

⁹⁷ *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku - Harris, O'Boyle & Warbrick*, Çev. Mehveş Bingöllü Kılıcı, Ulaş Karan, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2022, s. 739-740.

Hakem Değerlendirmesi : Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması : Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek : Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review : *Externally peer-reviewed.*

Conflict of Interest : *The authors has no conflict of interest to declare.*

Grant Support : *The authors declared that this study has received no financial support.*

KAYNAKÇA

ALILI, Laureta, “Nondiscrimination in International Law: The Case of the Republic of North Macedonia”, **SCIENCE International Journal**, C. 2, S. 3, 2023, s. 165-169.

ATALAY, Osman, “Balkanlar ve Avrupa’nın İzole Edilmiş Bir Topluluğu Olarak Romanlar Gerçeği”, 5 Kasım 2024, (Çevrimiçi) https://serbestiyet.com/yazarlar/balkanlar-ve-avrupanin-izole-edilmis-bir-toplulugu-olarak-romanlar-gercegi-186786/#google_vignette, E.T. 06.05.2025.

ARNARDÓTTIR, Oddný Mjöll, “Vulnerability under Article 14 of the European Convention on Human Rights: Innovation or Business as Usual?”, **Oslo Law Review**, C. 4, S. 3, 2017, s. 150-171.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku - Harris, O’Boyle & Warbrick, Çev. Mehveş Bingöllü Kılıcı, Ulaş Karan, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2022.

AVRUPA KONSEYİ, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, (Çevrimiçi) https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur, E.T. 07.07.2025.

BAYIR OĞUZ, Arca Begüm/TARCAN, Umutcan, “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı: Tanımlayıcı Bir İçtihat Notu”, **Uluslararası Eşitlik Politika Dergisi**, C. 4, S. 1, 2024, s. 1-12.

BELL, Mark, “The Concept of Indirect Discrimination”, **Research Handbook on European Anti Discrimination Law**, Ed. Colm O’Cinneide, Julie Ringelheim, Iyiola Solanke, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2025, s. 148-166.

BERAT, David/DEMIROVSKI, Agush, “Discrimination Against Roma Employees in the Public Administration in the Republic of North Macedonia”, **South East European University Review**, C. 14, Sa. 2, 2020, s. 169-184.

BESSION, Samantha/KLEBER, Eleonor, “Article 2 The Right to Non-Discrimination”, **The UN Convention on the Rights of the Child: A Commentary**, Ed. John TOBIN, Oxford University Press, Oxford, 2019

BÜYÜKÇALIK, Mürvet Ece, **Dolaylı Ayrımcılık Yasağı**, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2021.

Constitution Of The Republic Of North Macedonia, (Çevrimiçi) <https://codices.coe.int/codices/documents/constitution/42F62C7D-1954-4C5E-BB0F-9F7387CF7991?lang=eng>, E.T. 07.10.2025.

- DOĞRU, Osman/NALBANT, Atilla, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, Açıklama ve Önemli Kararlar, 2. Cilt**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2013
- DOJCINOVSKI, Metodija/LEVKOVSKI, Ljupco/KLETKINOV, Nikola, “Democratic Legal Guarantees of the Republic of Macedonia as a Modern State”, **International Scientific Conference, The Balkans Between Past and Future: Security, Conflict Resolution and Euro-Atlantic Integration**, C. 1, 2013, s. 60-75.
- EUROPEAN COMMISSION, “Roma Equality, Inclusion and Participation in the EU”, (Çevrimiçi) https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu_en#:~:text=The%20Roma%20are%20Europe's%20largest,ban%20across%20EU%20Member%20States,E.T.06.05.2025.
- EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS, **Roma in 10 European Countries, Main Results, Roma Survey 2021**, 2023.
- FENTON-GLYNN, Claire, **Children and the European Court of Human Rights**, Oxford University Press, Oxford, 2021.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref/GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.
- GRABENWARTER, Christoph, **European Convention on Human Rights: Commentary**, Verlag C. H. Beck, München, 2014.
- GÜL, İdil Işıl/KARAN, Ulaş, **Ayrımcılık Yasağı: Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- IRKÇILIĞA KARŞI VE HOÇGÖRÜSÜZLÜĞE KARŞI AVRUPA KOMİSYONU, Çingene Karşıtlığı ve Romanlara Karşı Ayrımcılıkla Mücadele ile İlgili ECRI Genel Politikası 13 No.lu Tavsiye Kararı.
- KAELIN, Walter/KÜNZLI, Jörg, **The Law of International Human Rights Protection**, Oxford University Press, Oxford, 2009.
- KARATAŞ, Esin, “2015-2021 Tarihleri Arasında Avrupa’da Roman Çocukların Eğitimi Üzerine Yapılan Çalışmaların Analizi”, **Trakya Üniversitesi Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C. 4, S. 1, 2022, s. 1-35.
- KAYA, Semih Batur, “İnsan Haklarında Devletin Pozitif Yükümlülüğü: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Üzerine Bir Analiz”, **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 9, S. 1, 2022, s. 51-72.
- KAZANCI, Sinan, “Makedonya’da Romanlar Üzerine Bir Araştırma: Üsküp, Şutka Örneği”, **Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 1, 2022, s. 31-57.
- KHANNA, Vandita, “Roma Vulnerability before the European Court of Human Rights: Towards a Structural Account”, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, C. 42, S. 4, 2024, s. 340-362.

- KIM, So Yeon, “Les Vulnérables: Evaluating the Vulnerability Criterion in Article 14 Cases by the European Court of Human Rights”, **Legal Studies**, C. 41, S. 4, 2021, s. 617-632.
- KOÇ BAŞER, Cansu, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Ayrımcılık Yasası ve Eşitlik İlkesinin Etkin Korunması Üzerine Bir Değerlendirme”, **Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 13, S. 2, 2023, s. 751-785.
- MEDDA-WINDICHER, Roberta, “Dismantling Segregating Education and the European Court of Human Rights. D.H. and Others vs. Czech Republic: Towards an Inclusive Education?”, **European Yearbook of Minority Issues**, C. 7, 2007/8, s. 19-55.
- MINORITY RIGHTS GROUP, “Roma in North Macedonia”, (Çevrimiçi) <https://minorityrights.org/communities/roma-10/>, E.T. 11.05.2025.
- MOECKLI, Daniel, “Euquality and Non-Discrimination”, **International Human Rights Law**, Ed. Daniel Moeckli, Sangeeta Shah, Sandesh Sivakumaran, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 189-208.
- O’NIONS, Helen, “Roma Expulsions and Discrimination: The Elephant in Brussels”, **European Journal of Migration and Law**, C. 13, 2011, s. 361-388.
- Ohrid Framework Agreement**, (Çevrimiçi) https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/68f8c03b-e3bf-4cbd-b901-8bea2c762394_en?filename=framework_agreement_ohrid_130801_en.pdf, E.T. 07.10.2025.
- ÖZMEN, Ahmet Münci, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Kararlarında Adil Denge Kavramı**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2024.
- PELEG, Noam, “Marginalisation by the Court: The Case of Roma Children and the European Court of Human Rights”, **Human Rights Law Review**, C. 18, S. 1, 2018, s. 111-131.
- PERONI, Lourdes/TIMMER, Alexandra, “Vulnerable Groups: The Promise of an Emerging Concept in European Human Rights Convention law”, **International Journal of Constitutional Law**, C. 11, S. 4, 2013, s. 1056-1085.
- RIZOVA, Elena/BEKAR, Mira/VELKOVSKI, Zoran, “Educational Challenges of Roma Minorities: The Case of the Republic of North Macedonia”, **International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education**, C. 8, S. 3, 2020, s.113-122.
- ROMA EDUCATION FUND, **Advancing Education of Roma in Macedonia Country Assessment and the Roma Education Fund’s Strategic Directions**, 2007.
- SCHABAS, William A., **The European Convention on Human Rights: A Commentary**, Oxford University Press, Oxford, 2016.
- SERDAROĞLU, Umut, “Romanlar”, **Türkiye’de Balkanlar**, der. Ulaş SUNATA, İletişim Yayınları, İstanbul, 2022.

- STATE STATISTICAL OFFICE OF THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA, **Statistical Yearbook of North Macedonia**, Skopje, 2022, s. 65. (Çevrimiçi) https://www.stat.gov.mk/PrikaziPublikacija_en.aspx?id=34&rbr=862, E.T. 11.05.2025.
- STOYANOVA, Vladislava, **Positive Obligations under the European Convention on Human Rights: Within and Beyond Boundaries**, Oxford University Press, Oxford, 2023.
- THE AGENCY FOR COMMUNITY RIGHTS REALIZATION, “About Us” (Çevrimiçi) <https://aopz.gov.mk/en/about%20us/>, E.T. 03.06.2025.
- TÜRK, Fahri/GIESEL, Christoph, “Makedonya Türkleri ve Türkçe”, **Balkanlarda Yaşayan Türk Azınlıkları ve Türkçeye Yönelik Dil Politikaları**, der. Fahri TÜRK, Astana Yayınları, Ankara, 2016.
- ULLAH, A. K. M. Ahsan/AZİZUDDİN, Muhammad/FERDOUS, Jannatul, “The Roma Population: Migration, Settlement, and Resilience”, **Social Sciences**, C. 13, No. 9, 2024, s. 1-17.
- VILLIGER, Mark E., **Handbook on the European Convention on Human Rights**, Brill Nijhoff, Leiden, 2023.
- VRANCKEN, Merel, “Beating Brown v. Board of Education? Overrepresentation and Desegregation Measures in Elmazova and Others v. North Macedonia”, Strasbourg Observers, 07 February 2023, (Çevrimiçi) <https://strasbourgobservers.com/2023/02/07/beating-brown-v-board-of-education-overrepresentation-and-desegregation-measures-in-elmazova-and-others-v-north-macedonia/>, E.T. 07.07.2025.
- YILMAZ EREN, Esra, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Çocukların İşkence ve Kötü Muameleden Korunması”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 21, S. 2, 2024, s. 217-256.
- YOLCU YAVUZ, Serap, “Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nde Etnik Azınlık Olarak Romanlar”, **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, C. 11, S. 2, 2020, s. 1-17.
- YÜCEL, Ensari, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Birliği Direktiflerinde Ayrımcılık Yasağı Hukuku”, **Adam Akademi**, C. 6, S. 1, 2015, s. 59-84.